

En la presó del passat

Princess es va contagiar de l'exaltat estat d'ànim que l'abril de 1994 havia impregnat Sud-àfrica. Princess era la nostra minyona a Johannesburg, una dona rabassuda i ampla, amb un gran sentit de l'humor, que en realitat es deia Nolizwe Mneni. S'havia batejat perquè als blancs els costava entendre els noms africans.

A la fi del mes estava fixada la data per a les primeres eleccions lliures en la història del país i, per primera vegada, tots els ciutadans podien participar-hi: blancs, negres i mestissos. La fi de l'*apartheid* copava les primeres pàgines de totes les edicions internacionals. Era una fita històrica i quasi 400 corresponents informaven des d'allí. Jo era un d'ells.

El 16 d'abril de 1994, onze dies abans de la "mare de totes les eleccions", Nelson Mandela, el futur president, acompanyava la caravana de periodistes a la zona d'Umlazi, a Durban. Aquella va ser una de les seves darreres aparicions abans de les eleccions i unes 50.000 persones es congregaren a l'aire lliure per escoltar-lo. Tots ballaven, cantaven i celebraven la vinguda d'aquell lluitador per la llibertat com si fos un messià.

La fi de la supremacia blanca ja s'albirava, un dels somnis d'Àfrica estava a punt de fer-se realitat a Sud-àfrica. Aquella era la notícia, la història en majúscules d'aquells dies. Ningú no s'adonava de la dimensió del malson que mentrestant s'estava gestant al centre del continent africà. Jo tampoc. Jo també vaig ser un dels que —des de la llunyania— van escriure inexcusables cròniques sobre el que estava passant al centre d'Àfrica i avui, al cap de 20 anys, en sento una vergonya profunda.

Les primeres notícies que ens arribaren de Ruanda —a 4.000 quilòmetres d'on érem nosaltres— van ser molt confuses: demostracions de poder per part dels militars, sangonents disturbis, baralles ètniques, fratricidi... A l'edició 16/1994 de *Der Spiegel* es podia llegir: "Anarquia, que viu fora de si". Típic d'Àfrica. "Ruanda?", deia un col·lega britànic, "altre cop ja s'apallissen entre tutsis i hutus, l'eterna guerra tribal".

Fa vint anys començà a Ruanda el genocidi als tutsis. Al principi els mitjans ho van considerar una guerra tribal. També Bartholomaüs Grill, llavors al diari 'Die Zeit' i ara a 'Der Spiegel'.

La "guerra tribal" era en realitat un genocidi, el més terrible des de l'extermini del poble jueu a mans dels nacionalsocialistes i els *killings fields* a Cambodja, amb els khmers rojos.

"Ens abandonaren, tot el món va tancar els ulls", diu Jonathan Nturo, de 34 anys, un home prim i gràcil. Té molt bona planta, porta una jaqueta de cuir color vi, uns vaquers de Burberry i els ulls amagats darrere d'unes ulleres de sol. Vol donar una bona imatge per visitar l'infern d'on va poder escapar-se.

Nturo contempla el cim de Murambi, on vivien els membres d'un assentament temporal del sud de Ruanda. Ens relata com va arribar fins ací amb la seva família i cinc vaques i com, entre deu mil persones mortes de por, aconseguiren aixecar un campament d'emergència en una zona d'obres d'una escola secundària, vora la maquinària, que avui es rovella abandonada, davant dels seus ulls. Els soldats de l'exèrcit governamental van prometre protegir els refugiats, encara tenien esperança de salvar-se del genocidi. Jonathan Nturo només tenia 14 anys.

A Kigali, la capital del país, un 6 d'abril a les 20:20, hora local, l'avió en què viatjava el president Juvénal Habyarimana va ser abatut per míssils i un altre vehicle en vol d'aproximació. Encara avui no s'ha aclarit del tot qui fou el cervell de l'operació. L'atemptat va marcar l'inici del genocidi. La

mateixa nit d'aquell esdeveniment, la guàrdia presidencial i les milícies de l'Interhamwe ('els que lluiten junts', en kinyarwanda, la llengua del país) comencen amb la massacre. Una camarilla de fanàtics hutus assaltaren el poder i decidiren exterminar de manera definitiva la minoria d'ètnia tutsi, que constituïa un 10% de la població. Al cap d'una setmana, la massacre s'havia estès per tot el país.

"El meu pare no s'ho volia creure", recorda Nturo. "Però quan vam veure com els pobles anaven reduint-se a cendres pels incendis i que tres dels meus germans morien assassinats, decidírem marxar cap a Murambi". Arribaren al campament de refugiats el 10 d'abril, a les quatre del migdia.

La tarda d'aquell mateix dia, vora les 22:30, el general Roméo Dallaire, trucà per telèfon a la seva central d'actuacions a Nova York. El canadenc dirigia l'Unamir (Missió d'Assistència de les Nacions Unides per a Ruanda), la unitat de cascos blaus de l'ONU. La seva missió era assegurar la pau i el camí cap a la democràcia, transició que es negociaria el 1993 en els acords d'Arusha.

Dallaire va estar avisant del perill de l'escalada de violència a Ruanda durant mesos. Ja el mes de gener havia informat, mitjançant tèlex xifrats, sobre l'emmagatzematge secret d'armes, llistes negres i esquadrans de la mort. Allò s'anava convertint en el pitjor dels escenaris possibles. El comandant de l'ONU demanà que s'augmentés el nombre de cascos blaus, per tal com creia que amb uns 4.000 soldats més i un fort comandament podrien evitar la massacre. Els seus superiors al Department of Peacekeeping Operations (Departament d'Operacions pel Manteniment de la Pau), que llavors estava dirigit pel que més tard fou nomenat secretari general de l'ONU, Kofi Annan, feren cas omís de la seva demanda. No volien admetre que s'estava gestant un crim contra la humanitat.

Els cent dies següents, el règim dels hutus i els seus col·laboradors assassinaren més de 800.000 tutsis i hutus moderats. Cinc morts per minut. Mai en tota la història de la humanitat tants assassins havien posat fi a la vida de tantes persones en tan poc de temps. Roméo Dallaire parlava d'un "holocaust africà".

A Murambi, l'infèrn va obrir les seves portes el 21 d'abril, a les tres de la matinada. De cop i volta, els soldats començaren a disparar i a llançar granades de mà contra la multitud, afirma Jonathan Nturo. Una hora després, les milícies marxaren cap als turons veïns i començaren a matar brutalment els refugiats desvalguts amb matxets, ganivets, piques, falçons, porres...

La família Nturo se separà enmig del caos general, Jonathan es va unir a un grup de joves que es defensaven com podien i apedregaven els milicians amb rajoles de l'obra. Però la superioritat dels altres era massa gran. Com si hagués ocorregut un miracle, unes cent persones aconseguiren escapar del foc de barrera de l'exèrcit. Un d'ells fou Jonathan Nturo. Corregueren per la vall i continuaren la seva fugida nedant pel riu Murambi.

Nturo assenyalava amb el dit el camp de plataners que és a la muntanya d'enfront, on es va amagar a l'alba d'aquell dia. Fa l'efecte que no vulgui mostrar quant l'afecten encara els records d'aquella experiència.

Però sí que sembla atordit, gesticula amb vehemència, parla ràpid i tartamudeja de tant en tant. "Tenim por de parlar d'això", diu Nturo. Ens conta la de nits que ha passat sense poder dormir, quan els fantasmes del passat el rondaven, i de com, per més teràpia que hagués fet, res no hauria pogut ajudar-lo a superar el trastorn posttraumàtic.

A Murambi van perdre la vida almenys 40.000 persones, va ser l'escenari d'una de les més terribles carnisseries del conflicte. Ningú no en sap amb exactitud el nombre de víctimes, i avui dia encara descobreixen esquelets. "Kubera umurimo wari wakoze", elogiava el prefecte del districte de Ginkokoro a les hordes assassines. "Heu fet un bon treball".

Les primeres imatges televisives que arribaren a les pantalles del món aquells dies foren tan terribles, tan inconcebibles, que els comentaristes parlaren d'una "aberració de la natura", d'un "deliri homicida", d'una "maladie de tuer", la 'malaltia d'assassinar', com si el virus del genocidi s'hagués estès per tot Ruanda.

Avui ho sabem: el genocidi no va ser obra d'arcaiques forces del caos, sinó d'una elit ben formada i moderna, que

Jonathan Nturo: "Quan vam veure pobles reduïts a cendres i tres dels meus germans assassinats, vam marxar cap a Murambi".

tenia al seu servei totes les eines d'un Estat altament organitzat: els militars i la policia, el servei secret i les milícies, el cos administratiu i els mitjans de comunicació. Els assassins no eren dimonis, sinó auxiliars executius d'un sistema corrupte. Van seguir una senzilla lògica de negació: si no exterminem els tutsis, els tutsis ens eliminaran a nosaltres.

A Murambi es va erigir un monument de commemoració nacional. L'edifici de l'escola, en obres quan va ocórrer la massacre, s'ha deixat tal com estava. "Els mitjans de comunicació no descriuen el que va passar com un genocidi, sinó com una guerra tribal", es pot llegir al primer cartell informatiu. A Ruanda no poden oblidar com la premsa mundial no va saber estar a l'altura de les circumstàncies.

Els excessos que van cometre els assassins no tenien res a veure amb una "guerra tribal", ja que hutus i tutsis comparteixen des de fa segles una llengua, un territori, una cultura, hi ha matrimonis mixts i sovint no és gaire

fàcil diferenciar els uns dels altres. Les causes de la tragèdia foren unes altres: la pressió demogràfica en un territori agrícola menut, la lluita per la distribució dels escassos recursos, la política segregacionista colonial i el racisme que s'amagava latent entre la població... tots aquests motius atiren la bogeria pel poder de l'elit dirigit.

Per les portes obertes de les aules de l'escola de Murambi surt una insuportable olor de descomposició. A l'interior s'estenen centenars de cadàvers blancs a les lliteres de fusta, que s'han conservat amb calç. S'hi poden veure cadàvers amb membres destrossats, infants decapitats, mutilats. Cranis d'on encara surten puntes de llança, dones violades amb les cames destrossades, i als rostres, l'horror congelat del seu últim gest.

Segurament no hi ha cap altre monument commemoratiu on la bestialitat humana es mostri d'una manera tan franca i crua. Jonathan Nturo es treu les Ray Ban. No diu ni una paraula més. Lluita per fer que reculin les llàgrimes.

Una vegada fora de l'estança, assegut sobre una placa de formigó voltada de gespa, torna a recuperar la paraula. "Ací baix hi ha la fossa comuna sobre la qual els francesos jugaven a voleibol". Els francesos tingueren una amistat molt estreta amb el règim hutu; proporcionaren armes, assessoraren els militars, entrenaren les milícies. Els mateixos que després enviaren una "missió de salvament" quan la primera orgia d'assassinats va acabar: "l'operació Turquesa". Establiren un corredor de seguretat, pel qual pogueren escapar els assassins mesclats entre centenars de milers de refugiats hutus que marxaven cap a Burundi o cap al que llavors se'n deia Zaire.

A la sortida del monument commemoratiu, un parell de nois fan senyals amb un molinet de vent fet per ells mateixos. "La normalitat és sinistra", diu Nturo. "De vegades em pregunto si ací encara creix l'herba, si la vida encara continua".

Encara vol anar cap a Gataba, on el pare i el germà foren assassinats. També ells escaparen de Murambi, però la seva fugida no va continuar mes enllà del següent turó. Un home amb bicicleta s'acosta en la nostra direcció i al portaequipatge es pot veure una pila de matxets ben afilats. Les fulles brillants espurnegen al sol de migdia.

En realitat, Nturo tenia avui el propòsit de parlar amb la dona de l'assassí de la seva família. Però quan passem per la seva tenda, perd l'ànim: "No, avui no. L'ambient està estrany". L'aire és hostil, la gent ens mira des de la plaça del poble i observa el nostre tot terreny. Nturo no vol que baixem del vehicle per interrogar aquella gent. Les respostes ja les podem llegir als seus ulls plens de ràbia, diu Nturo, hi hauria d'haver calma d'una vegada per totes; al cap i a la fi els "antecedents" es remunten a dos cents anys enrere, el passat és passat.

Però el passat no vol marxar, no per Jonathan Nturo, no ací a Gataba. Els cadàvers estan soterrats prop d'una parada del mercat de rajoles blanques, una mena de banc lliure on es distribueix carn de cabra i vedella. Quatre homes li assassinaren pare i germà, i el seu capítol, un ric home de negocis, és avui a la presó. La seva dona està al carrec ara del negoci. Víctimes i assassins viuen avui costat per costat a Gataba, la majoria són hutus, la minoria tutsis.

Els uns reprimeixen tot el que es va esdevenir, els altres no ho poden oblidar. Aquell que es preguntí en veu alta sobre la qüestió hutus-tutsis serà acusat de "divisionisme" i agitació popular i castigat amb penes severes. L'autoritari govern de Ruanda ha ordenat la reconciliació. Al cap hi ha l'encara president Paul Kagame, el tutsi que comandava l'exèrcit rebel que va conquerir el país l'any 1994 i va posar fi al genocidi. Actualment, Ruanda és econòmicament pròspera, una dictadura en vies de desenvolupament, seguint el model xinès o de Singapur. I com en aquells països, les tortures als opositors i els problemes queden amagats sota un vel de silenci.

Camí de tornada cap a Kigali. Als camps d'arròs de la vall treballen brigades de presos. Els criminals comuns vesteixen uniforme rosa, i des del lluny semblen flamencs. Entre ells es poden veure els acusats de genocidi, vestits de taronja lluent. "Tots han de poder veure que eren *génocidaires*. Han de pagar pels seus crims, això és de justícia", diu Jonathan Nturo.

És un dels 14 membres de la seva gran família, però a part d'ell només la mare, dues germanes i un germà han sobreviscut. En moltes ocasions li han proposat fer visites guiades a Murambi, i sempre s'hi ha negat. S'ha construït un mur de protecció al seu voltant i s'en-

corria l'any 1994, diu Dancille. La seva pobresa li recorda cada dia la matança que va presenciar a l'església de Ntarama, no molt lluny de la seva cabanya. Va perdre 20 familiars aquell dia, cinc dels seus nou fills van ser assassinats i el seu marit va morir per les punyalades que va rebre enfront de la credença de l'església.

La dona de 61 anys malviu amb el seu fill i dos néts en dues habitacions estretes i fosques. Ni una cadira, ni una taula, viuen sense llum ni aigua corrent, i el vàter és un forat al camp. Tot just ve de treballar, té la roba desgastada i plena de pols, es dedica a carregar pedres a l'obra, tot per guanyar un jornal que no arriba ni a un euro.

Ntarama és al districte de Bugezera, una regió de terres pantanoses, inhòspites i infestades de mosquits on molts tutsis van anar a refugiar-se —o bé hi van ser traslladats forçosament—, després dels pogroms de finals dels anys 50. L'abril de 1994, a l'època de l'*itumba*, les pluges fortes, els tutsis havien de ser exterminats com si fossin paràsits. Els hutus, posseïts per l'odi, en deien *inyenzi*, paneroles.

Milers de tutsis fugiren de la rogalia i es refugiaren a l'església amb l'esperança que aquell lloc sagrat escaparia de la massacre, ja que molts dels "perseguidors" eren catòlics practicants, que, com les seves víctimes, cada diumenge

La "guerra tribal" entre hutus i tutsis era en realitat un genocidi

sorra cada vegada que torna al lloc de les morts. La seva estratègia per superar tot el que es va esdevenir és la repressió d'aquells records —dedicant-se infatigablement al treball i per mitjà de l'èxit laboral. Estudià comptabilitat i ciències empresarials a la Universitat de Butare, i com a treballador d'una organització humanitària guanya bons diners. Viu sol a Kigali. Mai no s'ha volgut veure reduït a la figura de l'*abarokose*, el supervivent, que per sempre més queda empresonat pels seus records.

En aquesta història també hi ha presos innocents, tancats en contra de la seva voluntat, com Dancille Nyirabazungu, qui des de fa vint anys viu a la presó del passat. El temps es va aturar quan

acudien a missa. També Dancille Nyirabazungu i la seva família buscaren recer sota la volta de la casa del Senyor. Però el 15 d'abril, cap a les vuit del matí, els milicians voltaren l'església. En foradaren les parets i hi llançaren granades de mà. Llavors entraren dins i mataren tots aquells que encara vivien, moribunds i malferits.

A la paret frontal de l'edifici adjacent —on llavors es feien les classes de l'escola dominical— encara es pot observar una taca fosca: la sang dels bebès que hi van ser estampats. Al cantó hi ha una vara. "Amb ella", diu Dancille Nyirabazungu, "van travessar les dones des de la vagina fins al crani". Parla amb una veu apagada, objectiva; si els ulls no la

delatessin, es podria pensar que parlava amb expressió impassible. Però als seus ulls s'ha quedat a viure l'horror per sempre més.

Per què? Per què? Es pregunta una vegada i una altra. Per què? No té cap explicació per a la barbàrie. Com podria explicar-se que un metge matés els seus pacients al mateix llit de l'hospital? Com podria explicar-se que els professors massacressin els seus alumnes, que les monges vessessin gasolina sobre els creients i els calessin foc?

“Continua, no t'aturis, les fosses encara no són plenes”, cridava l'emissora nacional de ràdio Milles Collines per incitar la gentalla desbocada a cometre aquells actes. L'assassinat gairebé es va convertir en una mena d'obligació ciutadana, i la gent més simple, educada en l'obediència a l'autoritat, acataren les ordres. Mataven, impulsats per la por, l'odi i les ganes de matar, per l'avarícia d'apropiar-se els béns de les víctimes.

Dancille Nyirabazungu, que llavors tenia 41 anys, s'amagà a la sagristia, sota una muntanya de cadàvers i amb el petit Eric al ventre. El noi va néixer el juny de 1994, un infant del genocidi. La seva mare li donà el sobrenom de Rucyamubicyika, ‘el que ha sobreviscut al pitjor’.

On era Déu el dia de la matança? “Ell era ací; si no, no hauríem sobreviscut”, diu Dancille Nyirabazungu. I em pregunta: “I vosaltres, on éreu vosaltres? Per què no ens ajudàreu?”.

Encara avui m'avergonyeix quan em fan aquestes preguntes. Perquè no sols l'ONU, els països occidentals o els països germans de l'Àfrica fallaren, nosaltres també. Tots estàvem a la caça de la gran història d'Àfrica i ens vam amoïnar ben poc per Ruanda, o fins i tot vam contribuir a fer que les idees preconcebudes sobre el país s'estenguessin.

El 15 d'abril, just quan tenia lloc la matança de Ntarama, va sortir publicat al diari *Zeit* la meua anàlisi sobre la situació, escrita a corre-cuita i des de la distància. Allà relatava històries sobre “la terrible guerra tribal” al cor d'Àfrica, en la qual cadascú lluitava contra l'altre. *Bellum omnium contra omnes* –les expressions llatines sempre queden que ni pintades quan u té poca idea del que realment ha passat.

Al final del reportatge vaig escriure que una intervenció per part de forces

Dancille Nyirabazungu, de 61 anys, va perdre cinc dels seus nou fills en un dia. Ara malviu en una cabanya amb un fill i dos néts.

exterior no tenia gens de sentit. El text conté els errors més imperdonables de tota la meua carrera periodística.

Diumenge 24 d'abril, a l'església catòlica de Ntarama hi havia una calma sepulcral, entre els seients jeien els cadàvers, tota aquella escena era d'un horror inefable. Al pati de l'església, al voltant dels arbustos, als pantans de la vall... arreu un hecatombe de cadàvers.

Mentrestant, aquell mateix 24 d'abril, a l'església Regina Mundi Church, la més gran de Soweto, s'entonaven cànctics. Les matines havien començat, només faltaven tres dies per a les eleccions. Tots estaven eufòrics i cantaven l'himne nacional, “Nkosi sikelel' iAfrika”, que

Déu protegeixi Àfrica. Celebraven la vida, la llibertat, el futur. Nosaltres, els reporters, ens contagiàvem d'aquell entusiasme, alguns dels meus col·legues fins i tot participaren en els cànctics dels creients.

Al sostre encara es veien els orificis de les bales que els soldats blancs havien disparat en la seva cacera de negres militants de la resistència. Els excessos de violència de Ruanda no eren, en aquells moments d'alegria, ni una experiència propera i, ni de bon tros, un pressentiment.

Bartholomäus Grill

© *Der Spiegel*

Traducció de Núria Molines